MA’MURIY HUQUQBUZARLIK: HUQUQIY MOHIYATI, TARKIBI, JAVOBGARLIK ASOSLARI VA HUQUQNI QO‘LLASH AMALIYOTI

Avezova Gullola Elmurodovna
Romitan tuman 1-son politexnikumining
Davlat va huquq fani oqituvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23507621

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma’muriy huquqbuzarlik tushunchasining nazariy-huquqiy mohiyati, uning asosiy belgilari, tarkibiy elementlari hamda ma’muriy javobgarlikning vujudga kelish asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Ma’muriy huquqbuzarliklarning jamiyatdagi huquqiy tartibot, davlat boshqaruvi samaradorligi va fuqarolarning qonuniy manfaatlariga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, ma’muriy huquqbuzarlikni boshqa huquqbuzarlik turlaridan farqlash mezonlari, huquqbuzarlik tarkibini aniqlashning nazariy va amaliy jihatlari, ma’muriy jazo tayinlashda qonuniylik, adolatlilik va mutanosiblik tamoyillarining ahamiyati o‘rganiladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasining ma’muriy qonunchiligi, huquqiy davlat va qonun ustuvorligi tamoyillari nuqtayi nazaridan ma’muriy javobgarlik institutini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Huquqni qo‘llash amaliyotida dalillarni to‘liq va xolis baholash, shaxsning protsessual huquqlarini ta’minlash, raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda huquqbuzarliklarning oldini olish mexanizmlarini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ma’muriy huquqbuzarlik, ma’muriy javobgarlik, huquqbuzarlik tarkibi, ma’muriy jazo, qonuniylik, ayb, huquqiy tartibot, mutanosiblik, protsessual kafolatlar, huquqbuzarliklarning profilaktikasi.

Аннотация. В статье анализируются теоретико-правовая сущность административного правонарушения, его основные признаки, элементы состава и основания возникновения административной ответственности. Рассматривается влияние административных правонарушений на общественный правопорядок, эффективность государственного управления и законные интересы граждан. Особое внимание уделяется критериям разграничения административных правонарушений и иных видов правонарушений, вопросам установления состава правонарушения, а также принципам законности, справедливости и соразмерности при назначении административных взысканий. На основе законодательства Республики Узбекистан исследуются направления совершенствования института административной ответственности. Предлагаются научно-практические рекомендации по обеспечению объективной оценки доказательств, соблюдению процессуальных прав участников производства, внедрению цифровых технологий и развитию механизмов профилактики административных правонарушений.

Ключевые слова: административное правонарушение, административная ответственность, состав правонарушения, административное взыскание, законность, вина, правопорядок, соразмерность, процессуальные гарантии, профилактика правонарушений.

Abstract. This article examines the theoretical and legal nature of administrative offences, their principal characteristics, constituent elements, and the legal grounds for administrative liability. It discusses the impact of administrative offences on public order, the effectiveness of public administration, and the legitimate interests of citizens. Particular attention is paid to the criteria for distinguishing administrative offences from other forms of unlawful conduct, the identification of the constituent elements of an offence, and the principles of legality, fairness, and proportionality in the imposition of administrative penalties. Drawing on the legislation of the Republic of Uzbekistan, the article explores possible ways to improve the administrative liability framework. It also proposes practical recommendations for the objective assessment of evidence, the protection of procedural rights, the responsible use of digital technologies, and the development of preventive measures against administrative offences.

Keywords: administrative offence, administrative liability, elements of an offence, administrative penalty, legality, culpability, public order, proportionality, procedural safeguards, offence prevention.

Kirish

Huquqiy demokratik davlatni barpo etish jarayonida jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, davlat organlari faoliyatining qonuniyligini mustahkamlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarning samarali bajarilishi huquqbuzarliklarning oldini olish, ularga nisbatan qonunda belgilangan choralarni qo‘llash va huquqiy javobgarlik mexanizmlarini takomillashtirish bilan bevosita bog‘liq.

Ma’muriy huquqbuzarliklar huquqiy tartibotga ta’sir ko‘rsatuvchi keng tarqalgan qonunga xilof qilmishlar sirasiga kiradi. Ular jamoat tartibi, yo‘l harakati xavfsizligi, sanitariya qoidalari, atrof-muhitni muhofaza qilish, davlat boshqaruvi tartibi, fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlariga daxldor turli sohalarda namoyon bo‘lishi mumkin. Bunday qilmishlar har doim ham jinoyat darajasidagi ijtimoiy xavflilikka ega bo‘lmasa-da, ularning muntazam sodir etilishi jamiyatdagi intizom va qonuniylikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ma’muriy huquqbuzarlik institutining ahamiyati shundaki, u davlat tomonidan belgilangan majburiy qoidalarga rioya etilishini ta’minlash bilan birga, shaxsning huquqiy maqomini, javobgarlik chegaralarini va davlatning majburlov vakolatlarini amalga oshirish tartibini ham belgilaydi. Shu sababli ma’muriy javobgarlikni qo‘llashda huquqbuzarlik sodir etilganligini aniqlashning o‘zi yetarli emas. Qilmishning qonunda nazarda tutilgan belgilari mavjudligi, shaxsning aybi, dalillarning ishonchliligi va protsessual talablarning bajarilishi ham tegishli tartibda aniqlanishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasida ma’muriy javobgarlikning asosiy normativ-huquqiy manbalaridan biri Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks hisoblanadi. Mazkur kodeks ma’muriy huquqbuzarliklarning turlarini, javobgarlik shartlarini, ma’muriy jazo choralarini hamda ish yuritishning muhim qoidalarini belgilaydi. Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan inson huquqlari, qonuniylik va odil sudlovga oid kafolatlar ma’muriy ishlarni ko‘rib chiqishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi ma’muriy huquqbuzarliklarni to‘g‘ri tasniflash, javobgarlik asoslarini aniq belgilash, ma’muriy jazo choralarining mutanosibligini ta’minlash va

zamonaviy texnologiyalar sharoitida protsessual kafolatlarni kuchaytirish zarurati bilan belgilanadi.

Maqolaning maqsadi ma’muriy huquqbuzarlikning huquqiy mohiyati va tarkibini nazariy jihatdan ochib berish, ma’muriy javobgarlikni qo‘llashning asosiy mezonlarini tahlil qilish hamda ushbu institutni takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari ma’muriy huquqbuzarlik tushunchasini yoritish, uning asosiy belgilarini aniqlash, huquqbuzarlik tarkibining elementlarini tavsiflash, ma’muriy jazo tayinlash tamoyillarini tahlil qilish va huquqni qo‘llash amaliyotida uchraydigan muammolarni aniqlashdan iborat.

1. Ma’muriy huquqbuzarlik tushunchasi va uning huquqiy mohiyati

Ma’muriy huquqbuzarlik ma’muriy huquqning asosiy institutlaridan biri bo‘lib, u davlat tomonidan o‘rnatilgan boshqaruv tartibi, jamoat tartibi, fuqarolarning huquqlari yoki boshqa qonun bilan qo‘riqlanadigan munosabatlarga tajovuz qiluvchi qonunga xilof qilmish sifatida namoyon bo‘ladi. Uning huquqiy mazmuni faqatgina belgilangan qoidaning buzilishi bilan cheklanmaydi, balki qilmish uchun qonunda nazarda tutilgan javobgarlik shartlari mavjud bo‘lishini ham taqozo etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 10-moddasida ma’muriy huquqbuzarlik tushunchasining qonuniy ta’rifi belgilangan. Mazkur normaga muvofiq, ma’muriy huquqbuzarlik deganda qonunchilikda ma’muriy javobgarlik nazarda tutilgan, shaxsga, fuqarolarning huquq va erkinliklariga, mulkka, davlat va jamoat tartibiga, tabiiy muhitga tajovuz qiluvchi, g‘ayrihuquqiy va aybli, qasddan yoki ehtiyotsizlik orqasida sodir etilgan harakat yoki harakatsizlik tushuniladi.

Ushbu ta’rif ma’muriy huquqbuzarlikni aniqlashda bir qator muhim mezonlarni hisobga olishni talab qiladi. Birinchidan, qilmish muayyan huquqiy normaga zid bo‘lishi kerak. Ikkinchidan, qilmish qonun bilan qo‘riqlanadigan ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qilishi lozim. Uchinchidan, shaxsning aybi mavjud bo‘lishi zarur. To‘rtinchidan, tegishli qilmish uchun qonunchilikda ma’muriy javobgarlik belgilangan bo‘lishi kerak.

Ma’muriy huquqbuzarlikning huquqiy mohiyatini ochib berishda uning quyidagi asosiy belgilarini ajratish mumkin.

Birinchidan, g‘ayrihuquqiylik. Qilmishning g‘ayrihuquqiyligi uning amaldagi qonunchilik talablariga zid ravishda sodir etilganligini anglatadi. Agar shaxsning harakati yoki harakatsizligi huquqiy taqiqni buzmasa, uni ma’muriy huquqbuzarlik sifatida baholash uchun tegishli asos mavjud bo‘lmaydi.

Ikkinchidan, ayblilik. Ma’muriy javobgarlikni qo‘llashda shaxsning qilmishga bo‘lgan ruhiy munosabati muhim o‘rin tutadi. Ayb qasddan yoki ehtiyotsizlik shaklida namoyon bo‘lishi mumkin. Shaxsning aybi tegishli dalillar va qonun talablariga muvofiq aniqlanishi kerak.

Uchinchidan, qonunda javobgarlik belgilanganligi. Har qanday nomaqbul yoki axloq qoidalariga zid xatti-harakat ma’muriy huquqbuzarlik hisoblanmaydi. Qilmish uchun ma’muriy javobgarlik qonunchilikda nazarda tutilgan bo‘lishi lozim.

To‘rtinchidan, harakat yoki harakatsizlik shaklida namoyon bo‘lishi. Harakat muayyan taqiqlangan xatti-harakatni sodir etishni anglatadi. Harakatsizlik esa shaxs zimmasiga

yuklatilgan huquqiy majburiyatni bajarmaslik yoki lozim darajada bajarmaslik bilan ifodalanadi.

Beshinchidan, qonun bilan qo‘riqlanadigan munosabatlarga tajovuz qilish. Huquqbuzarlik jamoat tartibi, boshqaruv tartibi, mulkiy munosabatlar, xavfsizlik, ekologik muhit yoki qonun bilan himoya qilinadigan boshqa manfaatlarga zarar yetkazishi yoxud qonunda belgilangan hollarda shunday zarar xavfini yuzaga keltirishi mumkin.

Mazkur belgilar birgalikda baholanganida ma’muriy huquqbuzarlikni boshqa qonunbuzarliklardan ajratish, tegishli javobgarlik asoslarini aniqlash va huquqni qo‘llashda xatolarning oldini olish imkoniyati ortadi.

Ma’muriy huquqbuzarlik instituti ikki muhim vazifani bajaradi. Bir tomondan, u qonun bilan belgilangan qoidalarga rioya etilishini ta’minlashga xizmat qiladi. Ikkinchi tomondan, davlatning majburlov vakolatlarini huquqiy chegaralar doirasida amalga oshirishni talab qiladi. Shuning uchun ma’muriy javobgarlikning samaradorligi jazo choralarining qat’iyligigagina emas, balki ularning qonuniyligi, asoslanganligi va muqarrarligiga ham bog‘liq.

2. Ma’muriy huquqbuzarlik tarkibi va uning elementlari

Ma’muriy huquqbuzarlik tarkibi muayyan qilmishni huquqbuzarlik sifatida baholash uchun qonunchilikda nazarda tutilgan obyektiv va subyektiv belgilar yig‘indisidir. Huquqbuzarlik tarkibini to‘g‘ri aniqlash ma’muriy javobgarlikni qonuniy qo‘llashning muhim shartidir.

Huquq nazariyasida ma’muriy huquqbuzarlik tarkibi odatda to‘rtta element orqali tavsiflanadi: obyekt, obyektiv tomon, subyekt va subyektiv tomon.

2.1. Huquqbuzarlik obyekti

Huquqbuzarlik obyekti — qilmish natijasida tajovuz qilinadigan va huquq normalari bilan muhofaza qilinadigan ijtimoiy munosabatlardir. Bunday munosabatlar davlat boshqaruvi, jamoat tartibi, mulk, ekologik xavfsizlik, fuqarolarning huquqlari va boshqa sohalar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Masalan, yo‘l harakati qoidalarining buzilishida tegishli huquqiy normalar bilan muhofaza qilinadigan munosabatlar yo‘l harakati xavfsizligi bilan bog‘liq. Sanitariya qoidalarining buzilishida esa aholi salomatligini muhofaza qilish va sanitariya osoyishtaligini ta’minlashga oid munosabatlar asosiy o‘rinda turadi.

Obyektni aniqlash qilmishning huquqiy mohiyatini tushunishga va qaysi huquqiy norma qo‘llanilishi lozimligini belgilashga yordam beradi.

2.2. Huquqbuzarlikning obyektiv tomoni

Obyektiv tomon huquqbuzarlikning tashqi namoyon bo‘lishini ifodalaydi. U qilmishning harakat yoki harakatsizlik shaklida sodir etilishi, qonunda nazarda tutilgan hollarda zararli oqibat, sababiy bog‘lanish, shuningdek, huquqbuzarlikning vaqti, joyi va usuli kabi holatlarni qamrab olishi mumkin.

Biroq mazkur belgilar barcha ma’muriy huquqbuzarliklarda bir xil ahamiyatga ega emas. Ayrim huquqbuzarliklar muayyan harakat sodir etilgan paytdan e’tiboran tugallangan hisoblanadi. Boshqa holatlarda esa qonunda belgilangan oqibat yoki qo‘shimcha shartlarni aniqlash talab qilinishi mumkin.

Masalan, qonunchilikda belgilangan majburiy hujjatni vakolatli organga taqdim etmaslik tegishli majburiyat va muddat mavjud bo‘lgan sharoitda harakatsizlik shaklidagi qilmish sifatida baholanishi mumkin. Bunda majburiyatning mazmuni, uni bajarish muddati va shaxsning uni bajarish imkoniyati aniqlanishi lozim.

2.3. Huquqbuzarlik subyekti

Ma’muriy huquqbuzarlik subyekti — qonunchilikda belgilangan shartlarga javob beradigan va muayyan qilmishi uchun ma’muriy javobgarlikka tortilishi mumkin bo‘lgan shaxsdir. Subyektning yoshi, huquqiy maqomi, ayrim holatlarda maxsus vazifalari yoki vakolatlari javobgarlikni aniqlashda ahamiyatga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksining 13-moddasida ma’muriy javobgarlikka tortilishi mumkin bo‘lgan yoshga oid qoida belgilangan. Umumiy qoida bo‘yicha, huquqbuzarlik sodir etgan paytda o‘n olti yoshga to‘lgan shaxslar ma’muriy javobgarlikka tortilishi mumkin. Shu bilan birga, voyaga yetmaganlarga nisbatan qonunchilikda nazarda tutilgan maxsus qoidalar va kafolatlar hisobga olinishi lozim.

Ayrim huquqbuzarliklar maxsus subyekt tomonidan sodir etilishi mumkin. Masalan, xizmat vazifalarini bajarish, muayyan kasbiy faoliyat yoki maxsus huquqiy maqom bilan bog‘liq majburiyatlarning buzilishi tegishli normada belgilangan shaxslar doirasiga taalluqli bo‘lishi mumkin.

Yuridik shaxslar faoliyati bilan bog‘liq huquqbuzarliklarda esa tegishli qonunchilik normalariga muvofiq javobgarlik subyekti va javobgarlikning huquqiy asoslari alohida aniqlanishi kerak. Jismoniy shaxsning ma’muriy javobgarligi bilan tashkilotga nisbatan qo‘llanadigan boshqa huquqiy choralarni bir-biriga tenglashtirish mumkin emas.

2.4. Huquqbuzarlikning subyektiv tomoni

Subyektiv tomon shaxsning sodir etilgan qilmishga va uning oqibatlariga bo‘lgan ruhiy munosabatini ifodalaydi. Uning asosiy belgisi ayb hisoblanadi. Huquqbuzarlikning xususiyatiga qarab, motiv va maqsad ham huquqiy ahamiyat kasb etishi mumkin.

Qasd shaklida shaxs o‘z harakatining g‘ayrihuquqiy xususiyatini anglaydi va tegishli oqibatlarga bo‘lgan munosabatiga qarab qilmishni qasddan sodir etadi. Ehtiyotsizlikda esa shaxs tegishli vaziyatda zarur ehtiyotkorlikni ko‘rsatmaganligi yoki o‘z majburiyatlarini lozim darajada bajarmaganligi bilan bog‘liq holatlar baholanadi.

Aybni aniqlashda shaxsning qilmishni sodir etganligi haqidagi dalillargina emas, balki qilmishning sharoitlari, shaxsning majburiyatlari, mavjud imkoniyatlari va boshqa ahamiyatli holatlar ham hisobga olinishi zarur.

Huquqbuzarlik tarkibining to‘rtta elementi o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, ularning har biri mustaqil huquqiy ahamiyatga ega. Tarkibning zaruriy belgilarini aniqlamasdan turib, shaxsni ma’muriy javobgarlikka tortish to‘g‘risida asosli xulosa chiqarish mumkin emas.

3. Ma’muriy huquqbuzarlik va boshqa huquqbuzarlik turlarining o‘zaro farqi

Huquq tizimida ma’muriy huquqbuzarlik jinoyat, fuqaroviy-huquqiy huquqbuzarlik va intizomiy qilmishlardan o‘ziga xos xususiyatlari bilan farqlanadi. Bunday farqlash javobgarlik turini to‘g‘ri belgilash va qonun normalarini bir xil qo‘llash uchun zarur.

Ma’muriy huquqbuzarlik bilan jinoyat o‘rtasidagi asosiy farq ularning qonunchilikdagi huquqiy tavsifi, ijtimoiy xavflilik darajasi, tegishli tarkib belgilari va qo‘llaniladigan javobgarlik choralarida namoyon bo‘ladi. Biroq qilmishlarni faqat tashqi ko‘rinishi yoki yetkazilgan zarar miqdori asosida ajratish to‘g‘ri emas. Har bir holatda tegishli qonun normalari, qilmishning barcha belgilari va ishning aniq sharoitlari baholanishi lozim.

Fuqaroviy-huquqiy javobgarlik, asosan, buzilgan mulkiy yoki shaxsiy nomulkiy huquqlarni tiklash, zarar o‘rnini qoplash va majburiyatlarning bajarilishini ta’minlash bilan bog‘liq. Ma’muriy javobgarlik esa davlat tomonidan belgilangan ma’muriy-huquqiy talablar buzilganligi uchun qonunda nazarda tutilgan choralarni qo‘llashga qaratilgan. Ayrim vaziyatlarda bir hodisa doirasida turli huquqiy javobgarlik masalalari yuzaga kelishi mumkin, ammo ularning har biri tegishli huquqiy asos va shartlar bo‘yicha alohida baholanishi kerak.

Intizomiy javobgarlik mehnat, xizmat yoki ta’lim intizomi bilan bog‘liq majburiyatlarning buzilishiga nisbatan qo‘llanadi. Uning asoslari va choralari tegishli mehnat, xizmat yoki boshqa maxsus qonunchilik bilan belgilanadi.

Demak, ma’muriy huquqbuzarlikni boshqa huquqbuzarlik turlaridan ajratishda quyidagi mezonlar muhim ahamiyatga ega:

- qilmish buzgan huquqiy normaning mazmuni;
- qonun bilan qo‘riqlanadigan ijtimoiy munosabatning turi;
- huquqbuzarlik tarkibining zaruriy belgilari;
- aybning mavjudligi va shakli;
- javobgarlik subyektining huquqiy maqomi;
- qonunchilikda belgilangan javobgarlik turi va uni qo‘llash tartibi.

Mazkur mezonlarni birgalikda qo‘llash huquqiy xatolarni kamaytiradi va shaxsning qonuniy manfaatlarini himoya qilishga xizmat qiladi.

4. Ma’muriy javobgarlik va ma’muriy jazo tayinlash tamoyillari

Ma’muriy javobgarlik — qonunda belgilangan ma’muriy huquqbuzarlik sodir etilganligi uchun vakolatli organ yoki mansabdor shaxs tomonidan tegishli huquqiy choralarning qo‘llanishida ifodalanadigan javobgarlik turidir. U davlat majburlovining huquqiy shakllaridan biri bo‘lib, qonuniy tartibni tiklash, huquqbuzarliklarning oldini olish va qonunga hurmatni mustahkamlashga qaratiladi.

Ma’muriy javobgarlikni qo‘llashning asosiy shartlaridan biri — qonunda belgilangan huquqbuzarlik tarkibining mavjudligi. Shu bilan birga, ishni vakolatli organ ko‘rib chiqishi, tegishli protsessual talablar bajarilishi va qaror qonuniy dalillarga asoslanishi kerak.

Ma’muriy jazo tayinlashda qonuniylik tamoyili alohida o‘rin tutadi. Mazkur tamoyilga muvofiq, javobgarlik faqat qonunda nazarda tutilgan asoslar va tartib doirasida qo‘llanadi. Vakolatli organ qilmishning huquqiy tavsifini o‘zboshimchalik bilan o‘zgartira olmaydi, qonunda belgilanmagan jazo choralarini tayinlay olmaydi.

Adolatlilik tamoyili qilmishning xususiyati, huquqbuzarlikning holatlari, ayb darajasi va qonunda nazarda tutilgan boshqa omillarni xolis baholashni talab qiladi. Bir xil huquqiy vaziyatlarda qonun normalarining izchil qo‘llanilishi huquqiy aniqlikni ta’minlashga yordam beradi.

Mutanosiblik tamoyili esa qo‘llaniladigan jazo chorasi huquqbuzarlikning xususiyati va og‘irligiga mos bo‘lishini anglatadi. Jazoning maqsadi shaxsni ortiqcha cheklash emas, balki

qonuniy tartibni ta’minlash va kelgusida huquqbuzarliklarning oldini olishdan iborat bo‘lishi kerak.

Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi qonunchilikda nazarda tutilgan jazo choralariga jarima va qonunda belgilangan boshqa ma’muriy jazolar kiradi. Ularning aniq turlari, qo‘llash shartlari va chegaralari tegishli huquqbuzarlik tarkibi hamda amaldagi qonunchilik bilan belgilanadi.

Jazo tayinlashda qilmishning xususiyati, shaxsning aybi, javobgarlikni yengillashtiruvchi yoki og‘irlashtiruvchi holatlar va qonunda nazarda tutilgan boshqa omillar hisobga olinishi lozim. Shu bilan birga, jazoning turini va miqdorini belgilashda vakolatli organning qarori asoslantirilgan bo‘lishi, qonun talablariga mos kelishi hamda zarur hollarda shikoyat qilish imkoniyati ta’minlanishi muhimdir.

Ma’muriy javobgarlikning samaradorligi jazoning og‘irligi bilangina belgilanmaydi. Huquqbuzarliklarni o‘z vaqtida aniqlash, dalillarni xolis yig‘ish, qarorlarning qonuniyligini ta’minlash va huquqiy profilaktikani kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega.

5. Ma’muriy huquqbuzarlik to‘g‘risidagi ishlarni yuritish va protsessual kafolatlar

Ma’muriy huquqbuzarlik to‘g‘risidagi ishlarni yuritish jarayoni qilmish holatlarini aniqlash, dalillarni yig‘ish va baholash, ishni vakolatli organ tomonidan ko‘rib chiqish hamda qonuniy qaror qabul qilishga qaratilgan protsessual harakatlar majmuasidan iborat.

Mazkur jarayonda huquqbuzarlik sodir etilganligi haqidagi ma’lumotlarni rasmiylashtirishning o‘zi shaxsning aybdorligini avtomatik ravishda anglatmaydi. Ish materiallari qonuniy yo‘l bilan olingan, tegishli qilmishga aloqador va ishonchli bo‘lishi lozim. Qaror chiqarishda mavjud dalillar o‘zaro bog‘liqlikda, ishning barcha muhim holatlari hisobga olingan holda baholanishi kerak.

Protsessual kafolatlar ma’muriy javobgarlik institutining adolatli ishlashini ta’minlaydi. Bunday kafolatlar qatoriga ish materiallari bilan tanishish, tushuntirish berish, dalillar taqdim etish, qonunda nazarda tutilgan hollarda himoyachidan foydalanish, tarjimon xizmatidan foydalanish va qabul qilingan qaror ustidan shikoyat qilish kabi huquqlar kiradi.

Shaxsning huquqlarini ta’minlash nafaqat uning manfaatlarini himoya qilish, balki vakolatli organning qarori sifatini oshirishga ham xizmat qiladi. Chunki ishda qatnashuvchi shaxsning tushuntirishlari, e’tirozlari va taqdim etgan dalillari hodisaning haqiqiy holatlarini aniqlashga yordam berishi mumkin.

Ma’muriy ishlarni yuritishda protsessual muddatlarga rioya qilish, ishni vakolatli subyekt tomonidan ko‘rib chiqish va qarorning mazmunini asoslantirish ham muhimdir. Ushbu talablarning buzilishi tegishli tartibda qarorning qonuniyligi va asoslanganligiga ta’sir qilishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar ma’muriy huquqbuzarliklarni aniqlash va ishlarni yuritishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Videokuzatuv vositalari, foto va video qayd etish qurilmalari, elektron bayonnomalar va axborot tizimlari huquqbuzarlik holatlarini qayd etish jarayonini tezlashtirishi mumkin. Biroq texnologik vositalardan foydalanish shaxsning huquqiy kafolatlarini cheklash uchun asos bo‘lib xizmat qilmasligi kerak.

Elektron dalillarning ishonchliligini baholashda ularning kelib chiqishi, yaxlitligi, qayd etilgan vaqt va joy haqidagi ma’lumotlar, materiallarga o‘zgartirish kiritilgan-kiritilmaganligi hamda qonunda belgilangan tartibga rioya qilinganligi tekshirilishi lozim. Avtomatlashtirilgan tizimlar orqali olingan ma’lumotlar ham qonun talablariga muvofiq baholanishi kerak.

Shu jihatdan ma’muriy ishlarni raqamlashtirishning asosiy maqsadi faqat ish yuritishni tezlashtirish emas, balki shaffoflikni oshirish, inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirish, dalillarning tekshiriluvchanligini ta’minlash va fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya qilishdan iborat bo‘lishi zarur.

6. Ma’muriy huquqbuzarliklarning oldini olish va huquqni qo‘llash amaliyotidagi muammolar

Ma’muriy huquqbuzarliklarning oldini olish davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ta’lim muassasalari, mehnat jamoalari va fuqarolarning hamkorligini talab qiladigan tizimli faoliyatdir. Profilaktika choralari huquqbuzarlik sodir etilganidan keyin jazo qo‘llash bilangina cheklanmasdan, uning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladigan omillarni aniqlash va bartaraf etishga ham qaratilishi kerak.

Huquqbuzarliklarning oldini olishda huquqiy targ‘ibot muhim o‘rin tutadi. Fuqarolarning o‘z huquq va majburiyatlarini bilishi, qonunchilikdagi o‘zgarishlardan xabardor bo‘lishi va huquqiy oqibatlarni tushunishi huquqiy madaniyatni rivojlantiradi. Shu sababli huquqiy axborot sodda, tushunarli va amaliy misollar asosida yetkazilishi lozim.

Ma’muriy huquqbuzarliklar bilan bog‘liq amaliy muammolardan biri ayrim hollarda qilmishning huquqiy tavsifini belgilashda yuzaga keladigan qiyinchiliklardir. Bir-biriga yaqin huquqiy tarkiblarning mavjudligi, dalillarning yetarli emasligi yoki normaning noto‘g‘ri talqin qilinishi javobgarlikni belgilashda xatolarga sabab bo‘lishi mumkin. Bunday holatlarni kamaytirish uchun vakolatli xodimlarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, amaliy tavsiyalar ishlab chiqish va qonunchilik normalarining bir xil qo‘llanilishini ta’minlash zarur.

Ikkinchi muammo dalillarni yig‘ish va baholash bilan bog‘liq. Ma’muriy ishning tezkor ko‘rib chiqilishi dalillarni to‘liq tekshirish talabini cheklamasligi kerak. Bayonnoma yoki texnik qayd etish materiallari ishning muhim dalillari bo‘lishi mumkin, biroq ular qonunchilik talablariga muvofiq tekshirilishi va boshqa holatlar bilan birgalikda baholanishi lozim.

Uchinchi muammo ma’muriy jazo choralarining mutanosibligini ta’minlash bilan bog‘liq. Jazo tayinlashda qilmishning xususiyati, ayb shakli va qonunda nazarda tutilgan holatlarni e’tiborga olish huquqni qo‘llashda adolatni ta’minlaydi. Shu bilan birga, ma’muriy javobgarlikning oldini olishga qaratilgan ta’siri huquqiy tushuntirish, profilaktika va qonuniy talablarning bajarilishini osonlashtiruvchi mexanizmlar bilan uyg‘unlashishi lozim.

To‘rtinchi muammo raqamli dalillarni qayta ishlash va himoya qilish bilan bog‘liq. Elektron tizimlarda to‘plangan ma’lumotlarning xavfsizligi, ulardan foydalanish vakolatlari va saqlash tartibi aniq belgilanishi zarur. Ma’lumotlarning noqonuniy o‘zgartirilishi yoki shaxsiy ma’lumotlarning asossiz oshkor etilishi ma’muriy ish yuritishning ishonchliligiga putur yetkazishi mumkin.

Beshinchi muammo fuqarolarning qarorlar ustidan shikoyat qilish imkoniyatlari haqida yetarli ma’lumotga ega bo‘lmasligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu sababli qarorda shikoyat qilish tartibi, tegishli muddatlar va vakolatli organlar haqida qonunchilikka muvofiq tushunarli ma’lumot berilishi fuqarolarning huquqiy himoyasini kuchaytiradi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhim deb hisoblanadi:

1. Ma’muriy huquqbuzarlik tarkiblarini qo‘llash bo‘yicha ilmiy-amaliy sharhlar va uslubiy tavsiyalarni takomillashtirish.

2. Ma’muriy ishlarni ko‘rib chiqadigan mansabdor shaxslarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini muntazam oshirish.

3. Elektron dalillarni olish, saqlash va tekshirish bo‘yicha yagona, tushunarli protsessual talablarni amalda izchil qo‘llash.

4. Ma’muriy jazo tayinlashda qonuniylik, adolatlilik va mutanosiblik mezonlarini ta’minlash.

5. Fuqarolarning protsessual huquqlari, shikoyat qilish mexanizmlari va huquqiy yordam olish imkoniyatlari to‘g‘risida xabardorligini oshirish.

6. Huquqbuzarliklarning sabab va shart-sharoitlarini tahlil qilish asosida profilaktika choralarini ishlab chiqish.

7. Raqamli boshqaruv vositalaridan foydalanishda shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va qarorlar ustidan samarali nazorat mexanizmlarini kuchaytirish.

Ushbu takliflar ma’muriy javobgarlik institutining nafaqat jazolash, balki huquqbuzarliklarning oldini olish, huquqiy madaniyatni oshirish va davlat organlari faoliyatiga ishonchni mustahkamlash vazifalarini samarali bajarishiga yordam berishi mumkin.

7. Tadqiqot natijalari va ularning ilmiy-amaliy ahamiyati

Maqolada amalga oshirilgan nazariy tahlil ma’muriy huquqbuzarlikni aniqlash va unga huquqiy baho berishda o‘zaro bog‘liq bo‘lgan bir necha omillarni kompleks o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Qilmishning g‘ayrihuquqiyligi, ayblilik xususiyati va qonunchilikda javobgarlik nazarda tutilganligi ma’muriy huquqbuzarlikning asosiy huquqiy mezonlari sifatida qaraladi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, huquqbuzarlik tarkibining barcha zaruriy elementlarini aniqlash javobgarlikni to‘g‘ri belgilashning muhim shartidir. Huquqbuzarlik obyektini aniqlash qaysi ijtimoiy munosabatga tajovuz qilinganini ko‘rsatadi, obyektiv tomon qilmishning tashqi belgilarini ochib beradi, subyektning huquqiy maqomi javobgarlikka tortish imkoniyatini belgilaydi, subyektiv tomon esa shaxsning qilmishga bo‘lgan munosabatini baholashga yordam beradi.

Tadqiqot doirasida ma’muriy javobgarlikni qo‘llashda moddiy-huquqiy va protsessual talablarning birligi alohida ahamiyatga ega ekanligi asoslanadi. Huquqbuzarlik tarkibining mavjudligi javobgarlikning moddiy-huquqiy asosini tashkil etsa, dalillarni qonuniy tartibda yig‘ish, ishni vakolatli organ tomonidan ko‘rib chiqish va shaxsning protsessual huquqlarini ta’minlash javobgarlikni qonuniy amalga oshirishning muhim kafolatlari hisoblanadi.

Ilmiy-amaliy nuqtayi nazardan, ma’muriy ish yuritishni raqamlashtirish jarayonida texnik samaradorlik bilan inson huquqlarini himoya qilish o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash zarur. Elektron dalillardan foydalanish ish yuritishning tezkorligini oshirishi mumkin, ammo dalillarning ishonchliligini tekshirish, ularning kelib chiqishini aniqlash va qaror ustidan shikoyat qilish imkoniyatini saqlash talab etiladi.

Maqolaning amaliy ahamiyati ma’muriy huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi ishlarni ko‘rib chiqish, huquqiy ta’lim jarayonida tegishli mavzularni o‘qitish va ma’muriy qonunchilikni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlarda foydalanish mumkin bo‘lgan umumlashtirilgan yondashuvlarni taklif etish bilan belgilanadi.

Xulosa

Ma’muriy huquqbuzarlik instituti davlat boshqaruvi, jamoat tartibi va fuqarolarning huquqiy manfaatlarini himoya qilish mexanizmining muhim tarkibiy qismidir. Uning samarali ishlashi ma’muriy javobgarlik asoslarining qonunchilikda aniq belgilanishi, huquqbuzarlik tarkibining to‘g‘ri aniqlanishi va tegishli protsessual kafolatlarning ta’minlanishiga bog‘liq.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin.

Birinchidan, ma’muriy huquqbuzarlikni aniqlashda qilmishning g‘ayrihuquqiyligi, aybliligi, harakat yoki harakatsizlik shaklida namoyon bo‘lishi hamda qonunchilikda ma’muriy javobgarlik nazarda tutilganligi birgalikda baholanishi zarur. Ushbu mezonlardan birini e’tibordan chetda qoldirish huquqiy xulosaning asosliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ikkinchidan, huquqbuzarlik tarkibining obyekt, obyektiv tomon, subyekt va subyektiv tomon kabi elementlarini aniqlash ma’muriy javobgarlikni to‘g‘ri belgilashga xizmat qiladi. Huquqbuzarlikning huquqiy tavsifi taxminlarga emas, qonun talablari va ishonchli dalillarga asoslanishi lozim.

Uchinchidan, ma’muriy jazo tayinlashda qonuniylik, adolatlilik va mutanosiblik tamoyillari o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanilishi kerak. Jazo chorasi huquqbuzarlikning xususiyatiga mos bo‘lishi, qonunda belgilangan doiradan chetga chiqmasligi va tegishli asoslar bilan izohlanishi zarur.

To‘rtinchidan, ma’muriy ish yuritishda shaxsning protsessual huquqlarini ta’minlash javobgarlik institutining adolatli va samarali ishlashi uchun muhim shart hisoblanadi. Dalillarni xolis baholash, shaxsga o‘z fikrini bildirish imkonini berish va qaror ustidan shikoyat qilish mexanizmlarini ta’minlash huquqiy himoyani kuchaytiradi.

Beshinchidan, raqamli texnologiyalar ma’muriy huquqbuzarliklarni aniqlash va ish yuritishni takomillashtirish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Shu bilan birga, elektron dalillarning ishonchliligi, shaxsiy ma’lumotlarning himoyasi va avtomatlashtirilgan qarorlar ustidan nazorat masalalariga alohida e’tibor qaratish lozim.

Oltinchidan, ma’muriy huquqbuzarliklarning oldini olishda jazo choralarini qo‘llash bilan bir qatorda huquqiy targ‘ibot, fuqarolarning huquqiy madaniyatini oshirish, qonunbuzarlik sabablarini aniqlash va profilaktika mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Yettinchidan, ma’muriy qonunchilikni takomillashtirish jarayonida huquqiy normalarning aniqligi, ularni bir xil qo‘llash amaliyoti, vakolatli organlarning kasbiy tayyorgarligi va fuqarolarning huquqiy himoyasini ta’minlovchi protsessual kafolatlar o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirilishi kerak.

Umuman olganda, ma’muriy huquqbuzarlik institutini takomillashtirish qonuniylikni mustahkamlash, davlat organlari faoliyatining samaradorligini oshirish va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilishga xizmat qiladi. Bunda ma’muriy javobgarlikning asosiy vazifasi faqat sodir etilgan qilmishga jazo berish emas, balki huquqiy tartibotni ta’minlash va kelgusida huquqbuzarliklarning oldini olishdan iborat bo‘lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprelda referendum orqali qabul qilingan.
2. O‘zbekiston Respublikasining Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. 1994-yil 22-sentabrda tasdiqlangan. Amaldagi tahrir.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. 2014-yil 14-may, O‘RQ-371-son.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 20-aprel, O‘RQ-682-son.
5. O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-iyul, O‘RQ-547-son.
6. O‘zbekiston Respublikasining “Elektron hukumat to‘g‘risida”gi Qonuni. 2015-yil 9-dekabr, O‘RQ-395-son.
7. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — LexUZ. https://lex.uz/
8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy veb-sayti. https://sud.uz/
9. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy veb-sayti. https://adliya.uz/